

DE ZOOM, DE SNEP EN DE MOOST

DRIE WAARDEVOLLE HERPETOLOGISCHE ENCLAVES IN EEN INTENSIEF GEBRUIKT AGRARISCH LANDSCHAP

A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick

Op zaterdag 19 april 1997 hield de Herpetologische Studiegroep een excursie in het Leudalgebied. Door een misverstand waren enkele deelnemers iets te laat op het afgesproken vertrekpunt, waarna ze na enig zoekwerk tot de conclusie kwamen dat ze ditmaal, overigens terecht, de aansluiting hadden gemist. Van de nood werd evenwel een deugd gemaakt en na ampel overleg werd besloten om een terreinbezoek te brengen aan de Zoom, een natuurgebied dat door de auteur dezes ook al in 1981 intensief op het voorkomen van reptielen en amfibieën werd onderzocht.

Na de Zoom werd een bezoek gebracht aan de Snep en de Grootte Moost. Door gebrek aan tijd konden de laatste twee gebieden niet volledig worden onderzocht, vandaar dat eind juni een aanvullend veldonderzoek werd verricht. De bevindingen in de drie reservaat-gebieden zijn zo divers en opmerkelijk dat werd besloten de resultaten vast te leggen in een excursieverslag. Daarin worden tevens enige suggesties toegevoegd om te komen tot een optimaler herpetologisch beheer.

DE ZOOM

Het natuurreservaat De Zoom is voor het grootste deel gelegen in de gemeente Nederweert. Alleen de zuidoostelijke punt behoort tot de gemeente Heythuysen. Het gebied is aan alle zijden omgeven door intensief uitgeoefende akkerbouw en veeteelt. Door een uitgebreid stelsel van sloten en greppels is de afwatering ideaal afgestemd op de agrarische bedrijfsvoering, hetgeen heeft geresulteerd in een sterke verdroging van het reservaat. In vergelijking met het onderzoek in 1981 (LENDERS, 1982) kunnen we stellen dat van het oorspronkelijke water- en moerasgebied weinig meer over is. Daarbij komt dat de laatste decennia een sterke eutrofiëring vanuit de omliggende landbouwgebieden heeft plaatsgevonden. Wat resteert is een droge vlakte waarop Pijpestrootje, Hennegras en berken domineren. Werd in 1981 nog gesteld dat de inventarisatie onbevredigend was verlopen omdat het wateroppervlak te groot was (± 50 ha), thans droogt het gebied naarmate de zomer vordert ieder jaar vrijwel geheel uit. In het voorjaar van 1997 was het open water beperkt tot een sloot aan de oostzijde en twee diepere putten aan de zuidzijde van het reservaat. Ondanks dat het gebied omgeven is door een dijk blijkt het niet mogelijk voldoende water in het terrein vast te houden.

De resultaten van de inventarisatie zijn aangegeven in tabel 1. In vergelijking met 1981 werden twee soorten niet meer in het gebied aangetroffen, te weten de Vinpootsalamander en de Rugstreeppad. Voor de Rugstreeppad was het tijdstip van inventarisatie waarschijnlijk te vroeg. Tijdelijke ondiepe waterplassen maken het biotoop nog steeds geschikt voor deze soort. Door de aanhoudende verdroging en eutrofiëring moet evenwel worden aangenomen dat de Vinpootsalamander in de Zoom is uitgestorven. Hoewel in 1981 maar één exemplaar werd aangetroffen, moet de soort in die tijd in grote aantallen zijn voorgekomen. Thans treffen we wel de Kleine watersalamander in het gebied aan. Deze zal de Zoom hebben gekoloniseerd vanuit de sloten in het aangrenzende agrarische gebied.



FIGUUR 1

De Snep na de opschoning van de grote plas. In 1997 is duidelijk te zien dat de oever- en watervegetatie zich begint te herstellen.

TABEL I

Waarnemingen aan de herpetofauna tijdens de veldexcursie in de Zoom op 19 april 1997.

Soort	De Zoom Amersfoortcoördinaten							
	185.5	185.6	186.0	186.1	186.3	186.3	186.5	
	365.5	366.0	365.3	365.2	365.7	366.0	365.5	
Reptielen								
<i>Lacerta vivipara</i>	+	+	.	.	+	+	.	Levendbarende hagedis
Amfibieën								
<i>Triturus vulgaris</i>	.	.	+	+	.	.	+	Kleine watersalamander
<i>Rana arvalis</i>	+	.	+	+	+	.	.	Heikikker
<i>Rana temporaria</i>	+	.	.	+	.	+	.	Bruine kikker
<i>Rana lessonae</i>	.	.	.	.	.	.	+	Poelkikker
<i>Rana klepton esculenta</i>	.	.	.	+	.	.	.	Middelste groene kikker
<i>Rana esculenta synklepton</i>	.	.	.	+	.	.	.	Groene kikker (onbep.)
<i>Bufo bufo</i>	.	.	+	.	.	.	+	Gewone pad

TABEL II

Waarnemingen aan de herpetofauna tijdens de veldexcursie in de Snep op 19 april en 30 juni 1997.

Soort	De Snep Amersfoortcoördinaten		
	191.5	191.7	
	371.0	371.1	
Reptielen			
<i>Lacerta vivipara</i>	+	.	Levendbarende hagedis
Amfibieën			
<i>Triturus vulgaris</i>	.	+	Kleine watersalamander
<i>Triturus cristatus</i>	+	+	Kamsalamander
<i>Rana temporaria</i>	+	+	Bruine kikker
<i>Rana lessonae</i>	+	+	Poelkikker
<i>Rana klepton esculenta</i>	+	+	Middelste groene kikker
<i>Rana esculenta synklepton</i>	+	+	Groene kikker (onbepaald)
<i>Bufo bufo</i>	+	+	Gewone pad

TABEL III

Waarnemingen aan de herpetofauna tijdens de veldexcursie in de Moost op 19 april en 23 juni 1997.

Soort	De Moost Amersfoortcoördinaten						
	187.6	187.7	188.1	188.2	188.2	188.3	
	368.9	369.0	369.2	368.8	368.9	368.8	
Reptielen							
<i>Lacerta vivipara</i>	+	+	.	.	.	+	Levendbarende hagedis
Amfibieën							
<i>Triturus vulgaris</i>	+	+	.	+	+	+	Kleine watersalamander
<i>Triturus alpestris</i>	.	+	.	+	.	.	Alpenwatersalamander
<i>Rana arvalis</i>	+	+	.	+	.	.	Heikikker
<i>Rana temporaria</i>	+	.	+	+	.	.	Bruine kikker
<i>Rana lessonae</i>	+	+	.	+	+	+	Poelkikker
<i>Rana klepton esculenta</i>	+	+	.	+	+	+	Middelste groene kikker
<i>Rana esculenta synklepton</i>	+	.	+	+	+	+	Groene kikker (onbep.)
<i>Bufo bufo</i>	.	.	+	.	.	.	Gewone pad

Een knelpuntenanalyse van de peelrestanten in Midden-Limburg (HEIDEMIJ, 1992a) bevestigt voor de Zoom de hierboven geschetste problematiek. Om de oorspronkelijke vegetaties behorende tot het Snavelbiesverbond (*Rhynchosporion albae*), het Oeverkruidverbond (*Littorellion*), het Dopheideverbond (*Ericion tetralicis*) en het Borstelgrasverbond (*Violion caninae*) te herstellen, worden als voorwaarden gesteld dat de grondwaterstand aanzienlijk moet worden verhoogd en de toevoer van meststoffen uit de omgeving dient te verminderen. Een aanzet tot het herstel van het heide- en vennengebied is een rigoureuze ingreep in de vorm van plaggen (reeds gedeeltelijk gebeurd) en uitbaggeren waarmee het overschot aan mineralen wordt afgevoerd. Of daarna voldoende garanties afgedwongen kunnen worden en geschikte middelen voorhanden zijn om de nieuwe situatie te kunnen continueren is echter nog de vraag.

In ieder geval is de actuele situatie in de Zoom zeer zorgwekkend voor de aanwezige amfibieën. Het aantal bruine kikkers, groene kikkers en padden is drastisch afgenomen. Van de steeds zeldzamer wordende Heikikker werd slechts een 20-tal eiklompjes gevonden die nagenoeg allemaal waren uitgedroogd of beschimmeld. Slechts op één locatie werd van deze soort een zestal larven aangetroffen.

Wil men het reservaat voor de herpetofauna zijn betekenis laten behouden dan zullen onmiddellijk maatregelen moeten worden genomen om in ieder geval enkele permanente voortplantingswateren aan te leggen, ten einde daarmee het genetisch kapitaal te conserveren.

Nieuwe poelen kunnen overigens niet anders gezien worden als een overbrugging naar het herstel van de oorspronkelijke situatie. Ondanks de nodige twijfels zou ik ervoor willen pleiten om in een samenwerkingsverband tussen natuurbescherming, waterschappen, gemeenten en provincie de door de HEIDEMIJ (1992a) aangedragen maatregelen op korte termijn uit te voeren.

DE SNEP

De Snep is gelegen langs de Noordervaart in de gemeente Helden. Het reservaat maakt deel uit van een bosgordel langs de zuidzijde van het kanaal. Zowel ten noorden als ten zuiden van het gebied wordt het landschap

FIGUUR 2

Door de aanleg van poelen in het begin van de negentiger jaren is de voortplanting voor amfibieën in de Grote Moost veiliggesteld.



gedomineerd door intensieve veehouderij. Van oorsprong is de Snep zelf een vrij zuur oligotroof heideven van het Littorellion-type dat uitsluitend gevoed werd door de neerslag. In de loop der jaren is het onder invloed van voedselrijke kwel vanuit de Noordervaart verland tot een ondiepe, zwak zure mesotrofe plas waarin wilg en riet domineren. De oorspronkelijke heidevegetatie is eveneens verloren gegaan doordat de directe omgeving van het ven als weiland in gebruik was. In 1995 is het ven op advies van de HEIDEMIJ (1992b) geheel opgeschoond. Ook het omringende weiland werd afgeplagd tot op de minerale ondergrond. Hierdoor ontwikkelt zich thans weer een vegetatie die kenmerkend is voor de omgeving van voedselarme vennen. In 1997 werden onder andere weer planten als Dopheide, Kleine zonnedauw en Moerashertshooi op de oever aangetroffen. Het ven zelf houdt het gehele jaar water ondanks dat het geen beschaduwing kent (figuur 1). Verantwoordelijk hiervoor is de blijvende voeding met kwelwater vanuit de Noordervaart. De oevers zijn vlak, hebben een ideale zonne-expositie en zijn daarmee uitstekend geschikt voor veel soorten amfibieën.

Tijdens het veldbezoek in 1997 werden vijf soorten amfibieën waargenomen (zie tabel II). Het betrof de Gewone pad, de Bruine kikker, de Poelkikker, de Kleine watersalamander en de Kamsalamander. Ook werd de Middelste groene kikker in het gebied gevonden. Al deze soorten waren al eerder uit de Snep bekend (VAN DER COELEN, 1992).

Van de Kleine watersalamander werden in het voorjaar alleen neotene exemplaren gezien, een verschijnsel dat bij deze soort vaker wordt aangetroffen in zure wateren (LENDERS, 1996). Het vrij massaal optreden van de Poelkikker is eveneens een aanwijzing voor het herstel van het oorspronkelijke milieu. Het meest opmerkelijk was echter de herontdekking van de Kamsalamander die vele jaren niet meer in de Snep was waargenomen. De aanwezigheid van diverse larven eind juni geeft aan dat deze soort zich in de toekomst mogelijk verder zal uitbreiden.

Een mogelijke zorg voor het beheer is de blijvende instroom van relatief voedselrijk water vanuit de omgeving. Een blijvend ver-

schrallingsbeheer is wenselijk, maar in de grote plas moeilijk uitvoerbaar. Omdat de indruk bestaat dat de invloed van de Noordervaart in de verre toekomst opnieuw een eutrofiëring van het water tot gevolg zal hebben, mag niet worden uitgesloten dat de plas op termijn opnieuw dient te worden opgeschoond. Om voor de amfibieën enige risico-spreiding voor de voortplanting te bewerkstelligen wordt aanbevolen om de kleine poel in het westelijk deel van het weiland opnieuw uit te baggeren.

DE MOOST

Het onderzoek in het voorjaar van 1997 is beperkt tot de Grote Moost. Het gebied behoort gedeeltelijk bij de gemeente Heythuysen en gedeeltelijk bij de gemeente Nederweert. Ook de Moost maakt deel uit van de bosgordel aan de zuidzijde van de Noordervaart. De knelpunten in de Grote Moost zijn vergelijkbaar met de twee eerder beschreven gebieden. Door het intensieve agrarische karakter van het omliggende gebied heeft ook de Grote Moost te lijden van vermeting en verdroging (HEIDEMIJ, 1992a). Onder invloed van kwelwater uit de Noordervaart heeft de verdroging niet zulke extreme vormen aangenomen als in de Zoom. De constante kwel vanuit het kanaal heeft ervoor gezorgd dat goed ontwikkelde vegetaties, kenmerkend voor vochtige, voedselarme gebieden zich redelijk hebben kunnen handhaven in de kanaalzone. Verder van het ka-

naal verwijderd is de invloed van de omringende landbouw evenwel evident.

Landschappelijk en ecologisch heeft het gebied van oorsprong een zeer bijzondere betekenis. Op kleine afstand van elkaar komen diverse vegetatietypen voor, variërend van droge naald- en loofbossen, broekbossen, natte en droge heide, natte en droge schraalgraslanden, voedselrijkere weiden, moerasen en open water. Deze variatie staat tevens borg voor een zeer bijzondere flora en fauna. Wat betreft de herpetofauna komen er acht soorten voor (zie tabel III). De Grote Moost behoort hiermee tot de soortenrijkste gebieden in Limburg. Gezien de presentie van de Kamsalamander in de Snep, mag niet worden uitgesloten dat ook deze soort nog in het gebied aanwezig is. Van de aangetroffen soorten kan worden gesteld dat bijzondere soorten als de Poelkikker en de Heikikker zich uitstekend weten te handhaven. Bij de inventarisaties werden grote aantallen larven waargenomen. Dat geldt ook voor de gewone soorten als Kleine watersalamander, Bruine kikker en Gewone pad. Alleen de Alpenwatersalamander is in het gebied duidelijk minder algemeen.

De knelpuntenanalyse, uitgevoerd door de HEIDEMIJ (1992a), geeft aan dat er door verdroging en eutrofiëring een sterke vergrassing met Pijpestrootje en Bochtige smelee heeft plaatsgevonden. De van oorsprong aanwezige oligotrofe venvegetaties hebben plaatsgemaakt voor monoculturen van Pitrus en Pijpestrootje met een grote opslag van wilgen en berken. Door een toenemende mineralisatie van de venbodem als gevolg van ver-

droging is het ven verder geëutrofeerd, met als gevolg een nog sterkere verlanding. De bos- en struweelvegetaties zijn verruigd. De ondergroei van de bossen wordt gedomineerd door grassen en Braam. Schrale, matig voedselarme graslanden zijn met uitzondering van de kanaalzone vrijwel verdwenen.

Evenals bij de Zoom zal alleen een rigoureuze ingreep in het systeem de oorspronkelijke waarden kunnen herstellen. Dit betekent een afvoer van de aanwezige voedingsstoffen (uitbaggeren van vennen, afplaggen van heide en grasland tot op de minerale onderlaag, kappen van bossen en andere houtopslag). Tegelijk zal zowel het grondwaterpeil als het waterpeil in de open plassen moeten worden verhoogd door de afvoer van gebiedseigen water te verhinderen. Uiteraard dient men hierbij de goed geconserveerde vegetatietypen te ontzien. Na de ingreep zal met een uitgekend verschralingsbeheer (maaïen, begrazing) een matig voedselarm milieu moeten worden gehandhaafd. Hierbij zal men vooral blijvend aandacht moeten schenken aan het verhinderen van toevoer van te voedselrijk water.

Wat betreft de te nemen maatregelen is de huidige situatie in de Grote Moost zo dat het gebied een soort tussenpositie inneemt tussen de Snep en de Zoom. Van de Snep mag men zeggen dat het grote werk is uitgevoerd. In de Zoom daarentegen gaat met name de verdroging nog onverminderd voort. De Grote Moost is minder uitdrogingsgevoelig door de aanwezigheid van kwel. De aanleg van een drietal grote poelen in het begin van de jaren negentig (figuur 2) heeft de voortplantingsmogelijkheden van de aanwezige soorten amfibieën veiliggesteld. Verwacht mag worden dat de populatie Alpenwatersalamanders door de aanleg van de poelen binnen enkele jaren zal toenemen. Grote delen van het landbiotoop worden al enkele jaren goed beheerd. Blijft over de opschoning van de grote plas. Hoewel voor de herpetofauna misschien iets minder urgent, zou ik ook hier

willen bepleiten dat dit werk op korte termijn door de verantwoordelijke overheden voortvarend ter hand wordt genomen, zodat ook dit peelrestant zijn oorspronkelijke waarden weer terugkrijgt.

DANKWOORD

Bij deze wil ik de medewerkers van Staatsbosbeheer, in het bijzonder de heren W. Cruysbergh en P. Zegers, bedanken voor de door hun verstrekte informatie. Mevr. O. Driessen (Zuivering-schap Limburg) ben ik zeer erkentelijk voor de aangedragen literatuur.

SUMMARY

DE ZOOM, DE SNEP AND DE MOOST

THREE VALUABLE HERPETOLOGICAL ENCLAVES IN AN INTENSIVELY USED AGRICULTURAL LANDSCAPE

In April and June 1997 we visited three small nature reserves in the centre of the Dutch province of Limburg. All three reserves are remnants of De Peel, a vast peat-moor that was reclaimed in the first half of this century. We found three species of newt, four species of frog, one toad species and one lizard species. In all three nature reserves, however, all species were threatened by the drying up of fens and ponds over the last decades as a result of falling ground water levels and the extraction of water for agricultural activities. Increased nutrient levels have changed the genuine oligotrophic character of the soil and fens to a eutrophic one, with an abundant growth of corresponding plants like certain grasses, willows and brambles.

In 1995, a number of measures were taken at De Snep to restore the former situation. The fens were dredged and the topsoil of

meadows and grassy moorland was removed in order to clear away most of the excess nutrients. As a result, the original vegetation is now returning, even after these few years. We found large populations of amphibians with abundant offspring at De Snep, so it seems that the new management is also having a positive effect on the herpetofauna.

At De Moost, some new ponds have been dug, which has also had a positive influence on the presence of newts and frogs. We would like to suggest that the same measures as those used at De Snep should be carried out here too. Specifically, the main fen ought to be dredged. In combination with periodic grazing of the surrounding fields by cattle, this would definitely result in a recovery of the original system.

The original ecosystem is most seriously threatened at the De Zoom area. The permanent lack of water would probably make it impossible to restore the former situation here. One species of amphibian, the Palmate newt, has already become extinct. All other species were very rare and only very few eggs and tadpoles were found. Despite the shortage of water, we would suggest that some ponds should be dug to try and preserve the present situation.

LITERATUUR

- COELEN, J.E.M. VAN DER (red.), 1992. Verspreiding en ecologie van amfibieën en reptielen in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Stichting RAVON; Maastricht, Nijmegen.
- HEIDEMIJ, 1992A. Provincie Limburg. Verdrogingsproject "Peelrestanten Midden-Limburg". Onderzoeksrapport. Heidemij, Den Bosch.
- HEIDEMIJ, 1992B. Staatsbosbeheer Regio Peel en Maas. Onderzoek de Snep. Heidemij, Den Bosch.
- LENDERS, A.J.W., 1982. Een inventarisatie van amfibieën in het Staatsnatuurservaat "De Zoom". Natuurhistorisch Maandblad 71: 191-194.
- LENDERS, A.J.W., 1996. Amfibieën en reptielen van de Beegderheide. Natuurhistorisch Maandblad 85: 207-211.